

Akıl ve sorumluluk

Kahraman rumuzlu okuyucumuz: “Akıl, mantık ve şuur kavramlarını açıklar mısınız? Hangi durumlarda teklif yoktur?”

AKIL, MANTIK VE ŞUUR

Akıl; sözlükte, iyiyi kötüden, faydayı zarardan, menfaati mazarrattan ayırt edebilme kuvveti, temyiz gücü, düşünce, anlayış, kavrayış, sezış yeteneği, bilme gücü, bilinç, idrâk kâbiliyeti, fehim, zekâ, hâfıza kuvveti, görüş, rey ve tefekkür yeteneği mânâlarındadır.

Mantık; “nutk” kökünden gelmiştir. Doğru söz, doğru düşünme, tutarlı düşünce, akla uygun olma, düşünce ve akıl yürütme doğruluğu, düzenli düşünme ve aklî konuşma kâbiliyeti demektir.

Şuur; bilinç, bilmek, hissetmek, duymak, duyarlı olmak kabiliyeti, görmek ve farkına varmak gücü, anlama, kavrama ve tanıma gücü, anlayış, idrâk, incelikleri bilmek ve kavramak ve kendi varlığından haberdar olmak demektir.

Akılsızlık ise bu kâbiliyetlerin bulunmaması, bu yeteneklerden mahrum olunması ve bu kuvvetlerin yokluğu halidir ki, ergenlik çağındaki bir kişi için bu gücün yokluğu veya aşırı zafiyeti teklifin vâki olmaması için, yani kişinin Allah katında sorumlu tutulmaması için, yani mükellef sayılmaması için yeterlidir.

AKLIN YETERSİZLİĞİ

Akıl ya doğuştan yetersizdir, ya da sonradan vâki olan bir hastalık veya travma gibi müessif bir kazâ dolayısıyla zafiyet içinde olabilir. Hangi sebeple olursa olsun, aklın zafiyeti, yetersizliği, fıkdanı, olmayışı, dinde teklifin olmaması için yeterli sebeptir.

Her iki halde de, akıl başa gelinceye kadar veya iyiyi kötüden ayırt edinceye kadar mükellefiyet söz konusu olmaz. Meselâ uzun süren baygınlık veya koma halleri, rahatsızlık süresince mükellefiyeti düşürür. Nitekim Peygamber Efendimiz (asm): “Şu üç sınıftan kalem (hüküm-sorumluluk) kaldırılmıştır: 1- Uyanıncaya kadar uyuyandan, 2- Delikanlı oluncaya kadar çocuktan, 3- Akıllanıncaya kadar matuhtan (deliden veya herhangi bir sebeple aklî melekesini kaybedenden).”¹ buyurmuştur. Kur’ân da, herkese sorumluluğun ve teklifin ancak gücünün yettiği kadar

yüklendiğini kaydeder.2

ZEKÂ VE DEHA

Akıl mahrûmiyetinin aksine olarak; aklın ileri derecede işlerliğine ve aktivitesine, kuvvetli hâfıza gücüne ve güçlü muhâkeme kabiliyetine de “zekâ veya dehâ” denmiştir. “Zekî insan” dendiğinde iyi düşünen, aklını iyi çalıştıran, akli kuvvetli olan, derinliğine akıl erdiren, basîret ve ferâset sahibi, düşünceli, ince kavrayışlı, idrâkli, şuurlu ve sağlıklı muhâkeme gücüne sahip mantıklı kimseler kast edilir.

Peygamber Efendimiz (asm) akıllı kimseyi şöyle tanımlar: “Akıllı kimse, nefsini hesaba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır. Âciz kimse ise, nefsini hevâsına tâbi kılan ve Allah’tan bâtil şeyler talep edendir. (Olmayacak şeyler isteyendir.)” 3

Akıl erdirmemizi, iyi düşünmemizi ve akıllı olmamızı Kur’ân da ister.

Âyetleri inceleyelim:

*“Sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra kan pıhtısından yaratan; sonra ergenlik çağına ulaşmanız, sonra da yaşlanmanız için sizi bebek olarak dünyaya çıkaran O’dur. Kiminiz daha önce öldürülür. Kiminiz de, belirtilmiş bir süreye ulaşırsınız. Umulur ki akıl edersiniz.” 4

*“Allah’ın, yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiğini bilin. Size, akıl erdiresiniz diye açık açık deliller anlattık.” 5

AKILDA MERTEBELER VARDIR

Dimağda mertebeler bulunduğunu beyan eden Bedüzzaman Hazretleri, bu mertebelerin hükümlerinin de muhtelif olduğunu kaydeder.6 Mükellef olmak için aklın, yani iyiyi kötüden ayırt edebilme gücünün olması yeterlidir. Fakat hiç şüphesiz mükellefiyet “sınırı” akıldaki “kuvvet” durumuna göre değişiklik arz eder. Meselâ her akıllı ve bâliğ Müslüman’a namaz farzdır. Fakat zekâtın da farz olması için mâlî güç gereklidir. Başka bir ifadeyle, âkil bâliğ, fakat fakir bir Müslüman için, namaz hususunda “mükellef”, zekât veya hac hususunda “mükellef değil” denmekte; yeterli derecede mâlî güce sahip olduğunda ise, zekât veya hac için de mükellef olduğuna hükmedilmektedir. Akıl ve ileri akıl arasında da mükellefiyet farkının olması Cenâb-ı Hakk’ın, “Biz kişiye ancak gücünün yettiği kadar yükleriz.” 7 âyetinin gereğidir.

Allah’ın adaletinde “güç yetirildiği kadar” teklif vardır. Normal akıl ile ileri akıl arasında namaz ve oruç gibi temel yükümlülüklerde fark olmasa da; her birisini Cenâb-ı Hakk’ın “aklının yettiği ölçüde” sorumlu tuttuğu açıktır. Temel ibadetlerden

sonra herkes akıl erdirdiği kadar sorumludur, yükümlüdür ve mükelleftir. Allah kalbe ve niyete nazar eder. Meselâ yolda gördüğü herhangi bir engelin başka birisine zarar vereceğini -her nasılsa- akıl edemeyen bir Müslüman, bu davranışında eğer niyeti sahih, kalbi sâfi ve art niyet taşımıyor ise muâfiyete uğrayabilir. Ama bunu akıl ettiği halde yolda bırakan birisi, aklının gereği ile amel etmediği için sorumludur.

Dipnotlar:

1- Tirmizî, Hudud, 1.

2- Bakara Sûresi, 2/286.

3- Riyâzü's-Sâlihîn, 66.

4- Mü'min Sûresi, 40/67.

5- Hadîd Sûresi, 57/17.

6- Sözlere, s. 647.

7- En'âm Sûresi, 6/152; A'râf Sûresi, 7/42; Mü'minûn Sûresi, 23/62